

УДК [37.016:62/64]:159.954

Андрій Дорогань

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена аналізу та характеристиці найефективніших технологій формування творчого мислення учнів на уроках трудового навчання, а саме: проектним технологіям; технологіям інтерактивного навчання та інформаційно-комунікаційним технологіям. У роботі розкрито сутність кожної технології та схарактеризовано ряд методів, які ефективно сприяють формуванню творчого мислення школярів на уроках трудового навчання. У статті представлені та проаналізовані праці відомих науковців, які займаються розробкою зазначеної проблеми.

Ключові слова: *творчі здібності учнів, методика трудового навчання, проектна технологія, технологія інтерактивного навчання, інформаційно-комунікаційні технології.*

Статья посвящена анализу и характеристике наиболее эффективных технологий формирования творческого мышления учащихся на уроках трудового обучения, а именно: проектным технологиям; технологиям интерактивного обучения и информационно-коммуникационным технологиям. В работе раскрыта сущность каждой технологии и охарактеризован ряд методов, которые эффективно содействуют формированию творческого мышления школьников на уроках трудового обучения. В статье представлены и проанализированы работы известных ученых, которые занимаются разработкой указанной проблемы.

Ключевые слова: *творческие способности учащихся, методика трудового обучения, проектная технология, технология интерактивного обучения, информационно-коммуникационные технологии.*

The article is devoted to the analysis and the characteristics of the most effective the technology of formation pupils' creative thinking at labor training lessons, namely: the design technology; interactive learning technology and information and communication technologies. It reveals the essence of each technology selected and the number of methods that effectively contribute to creative thinking formation at the labor training lessons. The article presents and analyzes the works of famous scientists who develop this problem. The article describes the decorative art, a teacher of labor training can influence the minds of the pupils. It served the definition of «creativity», «children's creativity», «creative self-realization», «reproducing or reproductive activity», «project technology», «interactive learning technology», «information

and communication technologies».

Key words: *creative abilities of the pupils, technique of labor training, design technology, technology of interactive training, information and communication technologies.*

Доволі часто людині під час практичної чи теоретичної діяльності доводиться зіштовхуватися з незрозумілими чи нестандартними ситуаціями, які неможливо пояснити за допомогою розміркувань та наявних понять. Трапляються також проблеми, які не вдається вирішити стандартним методом чи способом, адже світ швидкоплинний. Тож, сучасна людина повинна вміти орієнтуватися в потоці науково-технічному просторі самостійно, покладаючись на власний досвід та здібності. Саме тому потрібна докорінна зміна концепцій у вихованні зрослого покоління, що сприятиме його належному творчому розвитку й подальшій реалізації природних здібностей.

Нагальна потреба в цілеспрямованому творчому розвитку учнів виражається в наступних аспектах:

- має відбуватися особистісне зростання творчого потенціалу дитини відповідно до естетичного рівня сучасного суспільства;
- необхідно максимально активізувати розвиток творчої активності дитини в сферах різної конструктивної діяльності, адже суспільство розвивається дуже швидко в культурній, духовній та технічній сферах;
- потрібно мотивувати формування особистості учня та його художньо-естетичне сприйняття навколишнього світу.

У системі творчого розвитку особистості учнів чільне місце посідає трудове виховання. Правильний підхід на уроках трудового навчання та належне мотивування учнів дозволить їм швидше адаптуватися до умов сучасного світу, навчитися виробляти власну критичну оцінку, впевнено відстоювати позицію, а також реалізувати творчі нахили в напрямі технічної естетики та художнього ремесла.

Аналіз історії становлення й розвитку теорії творчості віддзеркалює неоднозначність ставлень учених до її основних положень. Проблему розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі вивчали вітчизняні та зарубіжні педагоги та психологи минулого та сучасності: Ш. Амонашвілі, Л. Виготський, В. Ігнат'єв, В. Моляко, І. Підласий, Г. Сиротенко, Н. Слюсаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький, Г. Шляхова та ін. Педагогічні умови розвитку творчих здібностей та психологічні аспекти творчої діяльності особистості розкрито в працях В. Андреева, А. Антонова, І. Волощука, Р. Гуревича, Л. Денисенко, О. Матюшкіна, С. Сисоєвої, М. Скаткіна та ін. З-поміж чисельної кількості праць, дослідження, присвячені розвитку творчих здібностей учнів на уроках технічної праці, займають незначне місце.

Техніка й сучасні технології, безсумнівно, стали невід'ємною

частиною життя людини і не тільки у виробничій, але й у естетичній сфері. Г. Костюк, який займався дослідженням проблем навчання і виховання в психічному розвитку особистості, відзначав, що навчальний процес повинен не тільки надавати учням певні знання, вміння та навички, а й сприяти розвитку їх мислення та розуму [4, с. 135–140].

Науковці (Є. Антонович, В. Барадулін, Т. Кара-Васильєва, Н. Мамчур, Б. Нещумов, Л. Оршанський, В. Радкевич, В. Титаренко, Д. Тхоржевський, А. Хворостов та ін.) зазначають, що засоби декоративно-прикладного мистецтва, якими вчитель трудового навчання здатен вплинути на свідомість дитини, покликані викликати в неї глибоке розуміння значущості власної особистості та загальної користі, яку вона хоче і може принести суспільству.

Метою статті є характеристика методів і технологій розвитку творчого мислення та здібностей учнів на уроках трудового навчання.

Педагогічна наука перебуває на позиціях того, що основою всебічного розвитку особистості є така діяльність, яка вможливорює розвиток її нахилів та творчих задатків, розкриває здібності, формує інтереси, виховує самостійність, активність і винахідливість, тобто така діяльність, яка створює умови для дитячої творчості. Ю. Трофімов стверджує, що в складних і мінливих умовах, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нового (нових ідей і задумів, нових підходів, нових рішень). Творчість не виростає на порожньому місці, творчість – властивість, зазвичай, професіоналів, які ефективно працюють у відповідній галузі. Творчість базується на розвинених мисленні та уяві, її особистісним дериватом є інтелект [1, с. 10].

Академічний тлумачний словник української мови визначає поняття «творчість» як діяльність людини, спрямовану на створення духовних і матеріальних цінностей [2, с. 15]. «Творчою діяльністю, – писав Л. Виготський, – ми називаємо таку діяльність людини, яка створює дещо нове, все одно чи це буде ... яким-небудь предметом зовнішнього світу, чи розумовою конструкцією або чуттєвістю, яка живе та проявляється тільки в самій людині» [2, с. 3].

Л. Виготський вважав, що діяльність людини може бути поділена на два види: відтворювальну (репродуктивну) й комбінувальну (творчу).

Репродуктивна діяльність пов'язана з нашою пам'яттю, вона відтворює, відновлює сліди із попередніх вражень, а комбінувальна або творча – це така діяльність, коли людина уявляє, розмірковує, будує нові моделі. «Саме творча діяльність людини, – вказував Л. Виготський, – робить її істотою, зверненою до майбутнього, яка творить й видозмінює своє сьогодні» [2, с. 5].

Л. Виготський заперечує проти того, що творчістю можуть займатись лише обрані, обдаровані особливим талантом: «Якщо розуміти творчість в

її справжньому психологічному змісті як створення нового, легко дійти висновку, що творчість є долею всіх у більшому або меншому ступені, вона ж є нормальним і постійним супутником дитячого розвитку» [2, с. 32]. Із цього можна зробити висновок про те, що творчою діяльністю можуть і повинні займатися всі діти.

«Творчість дітей – глибоко своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоутвердження, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність не можливо охопити якимись правилами, єдиними і обов'язковими для всіх», – писав В. Сухомлинський [6, с. 65–66].

Під дитячою творчістю розуміють діяльність дитини, у процесі якої вона створює якісно нові для самої себе цінності. Ці цінності мають і суспільне значення, оскільки необхідні для всебічного розвитку особистості і, як наслідок, для розвитку суспільства. Інколи діти створюють речі, які мають справжню естетичну цінність, є творами мистецтва. Ще Сократ казав : «У кожній людині – сонце. Тільки дайте йому сяяти» [1, с. 56–60].

Провідним завданням сучасної школи є творчий розвиток учнів. Навчальний процес має забезпечувати засвоєння дитиною базису знань і водночас формувати досвід творчої діяльності, викликати естетичний та пізнавальний інтерес, прагнення йти шляхом власного розвитку.

Предмет «Трудове навчання» тісно пов'язаний із розвитком творчої активності учнів, адже, за своєю сутністю, він передбачає створення нових матеріальних об'єктів. Проте, педагогові не варто акцентувати на суто ремісничому складникові, а спрямовувати свої зусилля на формування й розвиток творчої ініціативи, створювати ситуації пошуку, інтелектуального навчання, реальних умов для реалізації індивідуальних можливостей і потреб кожного учня. Саме творча атмосфера на уроках і забезпечує розвиток якостей творчої особистості. Зі свого боку, творча діяльність приваблива для учнів, вона створює піднесений настрій, спонукає до пошуку, задовольняє пізнавальні та комунікативні потреби, впливає на всі сторони дитячого життя.

Науковці стверджують, що творчі здібності найбільш ефективно розвиваються під час продуктивної діяльності. Творчість, оригінальність, індивідуальність виявляються у щонайменшому відході від еталону. Тож, однією з провідних цілей у роботі з дітьми є спеціальне навчання прийомам і методам творчого мислення. Діти мають постійно перебувати в пошуку, відкривати несподіване, нове й оригінальне. Саме в творчих обставинах й народжуються нові ідеї, а в атмосфері творчого співробітництва – з'являються цінні думки й креативні підходи. Майже кожен урок повинен містити елементи проблемності, завдання, що активізують емоції й оцінні судження та потребують самостійного пошуку [10, с. 19–20].

Кожен із методів, які використовує вчитель трудового навчання, залежно від ситуації, може реалізуватися в різних формах, включати різний перелік прийомів. Це можуть бути індивідуальні заняття, групові чи масові. Інформація може доноситися до учнів вербальним шляхом, засвоюватися в практичній діяльності, передбачати використання різних дидактичних засобів. Проте, головним є спрямованість учителя на допомогу учневі в розвитку його технічної творчості та, зокрема, творчого мислення. Саме творче мислення сприяє формуванню вмінь зосереджувати увагу на важливих фактах, а також вирішувати проблеми поетапно, робити висновки та узагальнення. Тож, для розвитку творчого мислення учнів потрібно відбирати такі технічні проблеми, які будуть максимально наближені до реальних ситуацій і розвиватимуть оригінальність мислення школярів.

Проаналізувавши передовий досвід науковців, ми можемо визначити засоби, які, на нашу думку, є найефективнішими для формування творчого мислення учнів на уроках трудового навчання. Серед них: проектна технологія; технологія інтерактивного навчання; інформаційно-комунікаційні технології. Коротко схарактеризуємо їх.

Проектна технологія. Метод проектів започаткувався в педагогіці США ще в 20-і роки ХХ ст. під назвою «метод проблем». Реалізовувався в педагогічних поглядах Джона Дьюї. Під проектами в той час розумівся цільовий акт діяльності дитини, в основу якого клався її інтерес. Проектне навчання має особистісно-орієнтований характер, оскільки воно орієнтується на самостійну діяльність учнів – індивідуальну, парну або групову. Передбачає розв'язання учнем або групою учнів певної проблеми, яка вимагає, з одного боку, використання різних засобів та методів навчання, з іншого – інтегрування знань та умінь із різних галузей як інтелектуальної, так і практичної діяльності [7, с. 110–115].

Проектна технологія за своєю сутністю поєднує академічні та прагматичні знання. Метою проектного навчання є створення оригінального продукту, що, окрім матеріального втілення, має на увазі здобуття кожним учнем індивідуального досвіду творчого мислення.

Робота над проектами на уроках трудового навчання передбачає, передусім, виготовлення різноманітних виробів, які використовуються в сучасному житті. Саме ця обставина робить проектну діяльність найкращим способом мотивації навчання, оскільки враховує потреби та можливості дітей. До того ж робота над проектом передбачає індивідуальний та диференційований підхід, розвиває творче мислення, забезпечує поєднання теоретичних знань із практикою. Задля розширення кола можливих об'єктів проектування, що будуть посильні й цікаві учням, використовують різні джерела інформації та ЗМІ: журнали, книги, телебачення, Інтернет, залучають дітей до створення та систематичного поповнення «банку ідей». Отриманий готовий матеріальний продукт

(виріб), який можна продемонструвати іншим, породжує в учнів відчуття задоволення працею, підвищує власну самооцінку. Тому презентацію проектів варто проводити у вигляді виставок, тематичних конкурсів, фестивалів, запрошуючи гостей і батьків [4, с. 155–168].

Напрями творчого проектування:

1. Для домашнього вжитку – дизайн кухні, мисник, кухонний набір (серветки, прихватки, фартух, рушнички, скатертина або скалка, дощечка, колотушка, ступка), полиці під телефон, для книжок, для взуття; свічник, ваза, скринька (для ключів, прикрас, дрібних речей), інтер'єр квартири, домашнє взуття, постільна білизна, одяг, меблі (табуретка, стілець, крісло) тощо.

2. Для потреб школи – класний куточок, стенд, інструменти й пристосування для шкільної майстерні, обладнання для кабінетів (вишиті портрети письменників, рамки для фотографій, ящики для каталогів, наочне приладдя тощо), обладнання світлиць, музеїв, кабінетів народознавства, спортзали, бібліотеки; ремонт і реконструкція меблів, розробка шкільної форми тощо.

3. Для дозвілля – сценарії свят, туристичних походів; одяг для гуртківців, ігри та іграшки, подарунки, сувеніри тощо.

4. Для виробництва – замовлення підприємств, фірм [10, с. 18–25].

Технологія інтерактивного навчання. Як зазначає О. Пометун, сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де й учень, й учитель рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють. Учитель в інтерактивному навчанні виступає як організатор процесу навчання, консультант, який ніколи не «замикає» навчальний процес на собі. Головним у процесі інтерактивного навчання є зв'язки між учнями, їх взаємодія і співпраця. Результати навчання досягаються взаємними зусиллями його учасників. Учні беруть на себе взаємну відповідальність за результати навчання та за моральні якості, які формуються в навчально-виховному процесі [9, с. 34–37]. На сьогодні в Україні відомо чотири групи методів інтерактивного навчання.

Інтерактивні методи:

1. Методи кооперативного навчання («Робота в парах»; «Робота в групах»; «Коло ідей»; «Акваріум»; «Два – чотири – всі разом»; «Ротаційні трійки»).

2. Методи колективно-групового навчання («Мікрофон»; «Мозковий штурм»; «Ажурна пилка»; «Навчаючи – вчуся»; «Незакінчені речення»; «Дерево рішень»);

3. Методи й технології ситуативного моделювання («Імітаційні ігри»; «Рольова гра»; «Судове слухання»; «Громадські слухання»).

4. Методи й технології опрацювання («Займи позицію»; «Шкала думок»; «Дискусія»; «Зміни позицію»; «Оцінювальна дискусія»; «Дебати»).

Зазвичай інтерактивні методики спрацьовують найбільш ефективно в умовах групової і парної форм організації навчально-трудової діяльності учнів. Групову роботу на уроках трудового навчання варто використовувати на всіх етапах засвоєння навчального матеріалу, та найбільш результативним вона є на етапах актуалізації опорних знань та закріплення матеріалу, а також під час практичної роботи [9, с. 90–96].

У наш час спостерігається потужний потік нової інформації, що поступає із ЗМІ засобами комп'ютерних технологій. Електронні розваги й комп'ютери спричиняють значний тиск на психіку дитини і її сприйняття навколишнього світу, змінюючи види улюбленої практичної діяльності.

Раніше інформацію з будь-якої теми учні могли отримати з різних джерел – підручник, довідкова література, слово вчителя, конспект уроку тощо, тобто переважно вербальним шляхом. Але, сьогодні цього недостатньо. Із огляду на сучасні потреби школярів, учитель повинен вносити в навчальний процес нові методи подачі інформації, що спираються на потужну платформу *комп'ютерних технологій*. ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології) – це процеси і методи взаємодії з інформацією, які здійснюються із застосуванням пристроїв обчислювальної техніки, а також засобів телекомунікації [5, с. 55–58].

Комп'ютер, при цьому реалізує функції як учителя (є джерелом навчальної інформації, наочним посібником, тренажером, засобом діагностики й контролю), так і робочого інструменту (для підготовки текстів, їх зберігання, графічної обробки інформації, обчислення тощо) [5, с. 60].

Застосування комп'ютерів на уроках трудового навчання є доцільним для ілюстрації й візуалізації навчальної інформації; маніпулювання з нею – конструювання й масштабування, перенесення й деформування; демонстрації й моделювання різноманітних процесів і явищ; поглиблення знань про предметний учнів.

Широке використання комп'ютерних програм і педагогічних програмних засобів, доступ до ресурсів мережі Інтернет як в класі, так і вдома, створює належні умови для формування в учнів здатності до пошуку й обробки інформації, її перетворення в інші форми (таблиця, ілюстрація, презентація), презентації. Усе це вносить в урок елементи творчості, натхнення, робить урок більш цікавим і насиченим.

Наприклад, використання комп'ютера на уроках трудового навчання під час подачі нового навчального матеріалу є дієвим способом вивчення й дослідження складних виробничих і технологічних процесів, що робить їх більш зрозумілими. Ілюстрації особливо потрібні тоді, коли об'єкти недоступні для безпосереднього спостереження, або коли потрібно показати велику кількість об'єктів із дрібними деталями. Використання

презентацій таких об'єктів допомагає оптимізувати навчання, активізувати увагу учнів на найважливішій інформації, поетапно продемонструвати виготовлення виробу, порядок роботи, обладнання й інструменти, технологічну картку, зразки готових виробів [10, с. 18–25].

ІКТ дуже привабливі й для вчителів, оскільки допомагають їм краще оцінити здібності й знання учня, зрозуміти його, спонукають шукати нові, нетрадиційні форми і методи навчання, стимулюють його професійний зріст і подальше освоєння комп'ютера й віртуального світу.

Сучасні проектні, інтерактивні та інформаційно-комунікативні технології, побудовані на основі використання комп'ютерних засобів методи й прийоми трудового навчання, сприяють розвитку творчого потенціалу та формуванню творчого мислення учнів. При виборі форм та методів, а також змісту навчально-трудої діяльності учнів особливу увагу необхідно приділяти їх правильному застосуванню, зосереджувати зусилля на розвитку технічно-конструкторського мислення школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Від ремесла до творчості : Збірник / [упорядкув. Ю. Г. Легенький]. – Київ : Час, 2008. – 152 с.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк: Книга для учителя [Текст] / Л. С. Выготский. – Москва : Просвещение, 1991. – 175 с.
3. Захарченко Р. О. Виховання в школярів національної свідомості / Р. О. Захарченко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2008. – № 2. – С. 26–27.
4. Коберник О. М. Трудове навчання в школі: проектно-технологічна діяльність. – Харків : Видавнича група «Основа», 2010. – 255 с.
5. Коберник О. М. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні: [навч.-метод. посібник] / О. М. Коберник, Г. В. Терещук. – Тернопіль-Умань, 2007. – 208 с.
6. Конишева Н. М. Конструювання як засіб розвитку молодших школярів на уроках ручної праці : [посіб. для вчит. і студ. пед. вузів] / Н. М. Конишева. – Київ : Флінта, 2000. – 68 с.
7. Косогова О. О. Метод проектів у практиці сучасної школи / О. О. Косогова. – Харків : «Ранок», 2011. – 144 с.
8. Лисенко С. Про проекти // Відкритий урок / С. Лисенко. – 2003. – № 17. – С. 17–18.
9. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : [навч.-метод. посіб.] / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; ред. О. І. Пометун. – Київ : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
10. Шляхова Г. Г. Розвиток творчих здібностей на заняттях з трудового навчання / Г. Г. Шляхова. – Донецьк, 2002. – С. 18–25.